

РЕЦЕНЗИЯ

на

дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по професионално направление 3.2. Психология (Педагогическа и възрастова психология) на Цветелина Славчова Хаджиева към катедра „Психология“, ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград

Тема на дисертационния проект: „Потребности и самооценка при спортуващи и неспортуващи студенти“

Изготвил рецензията: доц. д-р Ергюл Таир, Департамент Психология, ИИНЧ-БАН

Представяне на кандидата

Цветелина Хаджиева е докторант по Професионално направление 3.2. “Психология“, Научна специалност „Педагогическа и възрастова психология“ от 2015 година в ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград. Притежава бакалавърска степен по Психология и магистърска степен по Юридическа психология от същия университет. Отличава се с интереси в областта на позитивната психотерапия, психосоматиката и др. Член на Дружеството на психолозите в България. Владее английски и руски език, което е предпоставка за проучване на научната литература, публикувана на съответните езици.

Актуалност и значимост на разработвания научен проблем

Представеният от Цветелина Хаджиева дисертационен труд е научно-изследователски проект, който проследява личностните различия, измерени чрез самооценката и потребностите, при спортуващи и неспортуващи студенти. Актуалността на темата е безспорна в контекста на хиподинамията, характеризираща все повече съвременното общество, изразяваща се в обездвижване, затлъстяване и др., въпреки целенасочените усилия за по-висока физическа активност, като предпоставка за повишаване на качеството на

живот. Докторантката защитава не само актуалността на темата, но извежда и ролята на двигателната активност и спорта като средство за поддържане на оптимален физически и психически баланс, и най-вече като здравословен модел на поведение.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията е построена върху ясна концептуална основа, като са спазени изискванията, касаещи както провеждането на психологични изследвания, така и представянето на този вид научни трудове. Дисертацията е с общ обем от 188 страници, структурирани в пет глави, в които се включват увод, теоретична част, дизайн и резултати от емпиричното изследване, заключение и библиографска справка. В приложение са предоставени използваните методи. Работата е онагледена с помощта на 50 таблици и 2 фигури. В библиографската справка от 298 източника балансирано присъстват както източници на латиница (160), така и на кирилица (138), като цяло релевантни на изследваната проблематика.

Теоретичният обзор е структуриран в три глави, в които Цветелина Хаджиева разглежда основните изследвани конструкти: потребности, самооценка и спортна дейност. В първа глава се извеждат същността и теоретичните концепции за мотивацията и потребностите. Стегнато и накратко са представени някои класически теории като йерархията на потребностите на Е. Маслоу, на Д. Маклилънд, Д. Макрегър, Фр. Хърцбърг и др. Смятам, че част от тези теоретични позиции са излишни, имайки предвид тяхната приложимост по-скоро в организационен и трудов контекст. В същото време, докторантката подходящо поставя акцент върху резултатите от изследвания на мотивите и потребностите при студенти. Изложението се допълва от класификацията на потребностите, развити от К. Обуховски, Шварц и Билски, но най-вече подробната таксономия на Х. Мъри за потребностите.

Втора глава е посветена на самооценката и самоуважението, като са представени редица дефиниции от класическите на У. Джеймс и З. Фройд до Купърсмит и К. Хорни. Разглежда се процеса на формиране на самооценката, наред с възможностите за повишаването ѝ, които са прекалено лаконично представени. Извеждат се регулативните функции на самооценката по отношение поведението на личността. Направено е задълбочено разграничение между самооценката и самоуважението. Отново, представените теоретични конструкции са илюстрирани с резултати от емпирични изследвания на самоуважението и самооценката при български и чужди студенти с акцент върху възрастовите, половите и културните различия. Внимание се обръща и на тенденциите в редица изследвания със спортуващи студенти.

Третата глава представя навиците за спортна дейност, като на базата на предпочитания от докторантката исторически подход, се предлагат различни дефиниции и концепции. Анализира се ролята на навиците като фактори за здравословен живот през редица примери с изследвания на родители и деца. Специално внимание се посвещава на изследванията върху навиците и спортната дейност. В допълнение се разглежда личността на спортиста и въздействието на физическата активност върху тялото. Обстойно са анализират и негативните здравни последици от редуцирането на физическата активност, въздействието на храненето, съвременния начин на живот, професионалните въздействия и др. В характерния за докторантката задълбочен стил се разглеждат нормативната уредба за физическото възпитание и спорта в страната, наред с актуални данни от изследванията със студенти.

Представеният теоретичен обзор е доказателство за широтата в познанията на докторантката, както в теоретичен, така и в емпиричен план от редица национални и световни изследвания.

Четвърта глава на дисертацията е посветена на дизайна на изследването, като целта най-общо е формулирана по посока изследване на наличието на взаимовръзка между потребностите и самооценката при студенти, практикуващи спортни занимания в свободното си време и такива, които не осъществяват спортна активност. За постигане на целта са формулирани две организационни и четири изследователски задачи. Подробно са представени хипотезите на изследването, които предполагат: различия в самооценката и степента на изразеност на потребностите при спортуващи и неспортуващи студенти; някои значими социодемографски различия; наред с допусканията за значими връзки между отделните потребности както при спортуващите, така и при неспортуващи студенти. Накрая се допуска по-голяма устойчивост на отделни потребности и на самооценката в рамките на 6-месечен период при спортуващи студенти, отколкото при неспортуващи студенти, поради установения системен режим на спортни занимания при спортуващите студенти.

Проверката на издигнатите хипотези е осъществена с помощта на адекватни психологически инструменти: Въпросник за изследване на глобалната самооценка на М. Розенберг и модифицирания индекс на Г. Щерн или „Автопортрет – потребности и стремежи”. Психометричните им показатели са приемливи за целите на изследването, като бих си позволила препоръката резултатите за надеждността на използваните методи да се представи по-скоро таблично, отколкото описателно, за да се улесни възприемането на поднесеня материал, особено по отношение на тест и ретест надеждността на потребностите.

Реализирана е извадка от 670, от които 566 студенти при първия и 104 при втория етап на изследването. От процедурата не става ясно как точно е събраната извадка, която е напълно достатъчна за целите на изследването, но

не смятам, че покрива претенциите на докторантката за представителност на извадката за страната (освен общ брой има и редица други показатели, които трябва да бъдат покрити, за да е представителна извадката). Извадката е непропорционална по пол, като преобладават жените (67,3% при първия и 79,8% при втория етап). Изследваните студенти са на възраст от 19 до 46 години, ($M=22.8$ г., $SD=4.2$ г.). По отношение на спортната ангажираност, преобладават изследваните спортуващи студенти през първия етап от изследването и изследваните неспортуващи студенти през втория етап от изследването.

Използвани са коректно широк спектър от анализи за обработка на резултатите, включващи честотен и дисперсионен анализ, наред с измерители на размера на ефекта при отделните параметрични и непараметрични статистически методи, корелационен анализ (с коефициент на корелация на Пийрсън и на Спирмън) и анализ за надеждността на използваните методи.

В пета глава последователно са описани множеството получени резултати. В потвърждение на очакванията, студентите, които спортуват, демонстрират по-висока самооценка и самоуважение, наред с по-ниско самоподценяване в сравнение с непрактикуващите. Налице са значими различия в потребностите, като спортуващите притежават по-силно изразена потребност от достижения и от компенсация в сравнение със неспортуващите студенти. Установяват се значими полови и възрастови различия, като например мъжете демонстрират по-високо самоуважение и самооценка в сравнение с жените, като това се отнася за спортуващите, но не и за неспортуващите студенти. В същото време, мъжете имат по-изразени потребности от достижения, познание, придобиване, секс, доминиране, показност и компенсация, в сравнение с жените. Студентките са с по-изразени потребности от безопасност (избягване на порицание и на физически травми).

По отношение на възрастта, като цяло по-възрастните студенти са с по-висока самооценка и по-ниско самоподценяване в сравнение с по-младите студенти. Също така, по-възрастните студенти са с по-силно изразени потребности от достижения, от познание, от създаване и от компенсация, в сравнение с по-младите студенти. При по-младите студенти по-силно са изразени потребността от безопасност, от признание и одобрение, от уважение към другите и от ред в сравнение с по-възрастните студенти.

Установяват се значими връзки между потребностите на спортуващите и неспортуващите студенти, като с увеличаване на потребността от признание и одобрение нараства и потребността от показност, а с нарастване на потребността от показност се увеличава потребността от доминиране при студентите (и от двете групи). Не се потвърждават очакванията за по-голяма устойчивост на самооценката в рамките на 6-месечен период при спортуващи студенти, а напротив, самооценката на неспортуващите студенти е по-устойчива. Също така, не се потвърждават очакванията за по-голяма устойчивост на отделни потребности в рамките на 6-месечен период при спортуващи студенти. Установява се, че по-голям брой устойчиви потребности при неспортуващите студенти (23 срещу 17 потребности).

Накратко, множеството резултати са подробно описани от докторантката и свидетелстват за способността ѝ не само да осъществи редица статистически анализи, но коректно да интерпретира получените данни. Все пак, трябва да се посочи, че на някои места изложението е по-скоро описателно, отколкото интрепретивно или аналитично.

Автореферат и приноси на дисертацията

Представеният автореферат адекватно отразява дисертационната разработка с нейните теоретични предпоставки и получени емпирични резултати. Изведени са шест приноса на дисертацията, които по-скоро остават

като констатации на получените резултати, отколкото същински научни и научно-приложни приноси на дисертацията. В публикационната активност на докторантката са отразени 11 публикации (3 под печат), от които повечето самостоятелни по темата на дисертацията.

Заключение

Въпреки отправените препоръки и необходимостта от корекция на някои правописни, пунктуационни и стилистични пропуски смятам, че дисертацията е по актуална и значима тема. Не се наблюдава плагиатство и представя способностите на докторантката да осъществи задълбочен теоретичен обзор, да планира, организира и проведе самостоятелно научно изследване. Коректно да обработи събраните данни, използвайки широк спектър от статистически методи и да анализира получените резултати. Всичко това ми дава основание да препоръчам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят на Цветелина Славчова Хаджиева образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.2. Психология (Педагогическа и възрастова психология).

07. 03. 2019 г.

Рецензент:

(доц. д-р Ергюл Таир)